

Gyógypedagógia szakos hallgatók és pályakezdő gyógypedagógusok társadalmi háttere, pályaelképzelései és a pályakezdés jellegzetességei II.

Fónai Mihály
Szabó Diána

FÓNAI MIHÁLY: ny. egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola;
fonai.mihaly@arts.unideb.hu

SZABÓ DIÁNA: doktorjelölt, Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola;
szdkloe@gmail.com

ABSZTRAKT A tanulmány első része a gyógypedagógusok társadalmi helyzetét, a pályaválasztást, a pályamaradást és a pályaelhagyást vizsgáló elméleti írásokat és kutatási előzményeket mutatta be. A szakirodalom elemzése azt mutatja, hogy kevés empirikus kutatás vizsgálta a gyógypedagógusok rekrutációját és szakmai életútját, azok is jelentős mértékben a tanárok helyzetét vizsgáló kutatások részeként jelennek meg. A hazai, kevés számú empirikus kutatás a gyógypedagógusok demográfiai összetételére (például a nők arányára) és a szakmával összefüggő elvárásaikra és a pályaelhagyás okaira fókuszál. A tanulmány saját eredményei a Diplomás Pályakövető Rendszer adatbázisának a másodelemzésén alapulnak. Az empirikus eredmények azt mutatják, hogy a gyógypedagógusok alsó-középosztálybeli és középosztálybeli társadalmi csoportokból és millióból érkeznek a szakmába, jellemzően első generációs hallgatóként tanulnak a felsőoktatásban. Pályaválasztásukra az intrinzik motivációk gyakorolnak nagyobb hatást, ugyanakkor elmondható, hogy a gyógypedagógia kedvező munkaerőpiaci pozíciói miatt elvárásaik és elégedettségük lényegesen eltér más tanár szakmákétól. Kedvezőbbnek mondható helyzetük miatt a pályaelhagyási szándékuk is alacsonyabb, az esetleges pályaelhagyás és szakmaváltás mögött a szakmai autonómiára, az alacsony presztízsré és jövedelemre vonatkozó vélemények játszanak szerepet.

Kulcsszavak: gyógypedagógia szakos hallgatók, gyógypedagógusok, társadalmi háttér, pályaválasztás, pályán maradás

Social background, career aspirations and characteristics of starting careers of special education students and novice special education teachers II.

ABSTRACT The first part of the article presented theoretical writings and previous research examining the social status of special education teachers, career choice, career retention, and career abandonment. The analysis of the literature indicates that few empirical studies have investigated the recruitment and professional career paths of special education teachers, and those that exist are largely part of research focusing on the status of teachers in general. The limited Hungarian empirical research primarily focuses on the demographic composition of special education teachers (such as the proportion of women), their expectations related to the profession, and the reasons for leaving the field. The study's own findings are based on secondary analysis of data from the Graduate Career Tracking System. Empirical results show that special education teachers come from lower-middle and middle-class social groups and backgrounds, typically as first-generation higher education students. Their career choice is primarily influenced by intrinsic motivations. However, it can also be stated that, due to the favourable labour market position of special education, their expectations and job satisfaction differ significantly from

those of other teaching professions. Given their relatively favourable situation, their intention to leave the profession is lower. When career abandonment or switching professions does occur, factors such as perceptions of professional autonomy, low prestige, and income levels play a role.

Keywords: special education students, special education teachers, social background, career choice, retention

BEVEZETÉS

Ahogy arra a tanulmány első részében utaltunk, a kutatási eredmények azt mutatják, hogy a pedagógusképzések, beleértve a gyógypedagógiai képzést, hallgatóinak a jelentős része alacsonyabb társadalmi státuszú családokból érkezik, ami részben hozzájárul a szakma alacsony státuszához és presztízséhez, valamint az ebből következő szakmai elégedetlenséghez és pályaelhagyáshoz is (Lannert 2021, Saiyam et al. 2024).

A tanulmány célja, hogy képet adjon a gyógypedagógus hallgatók és frissdiplomás gyógypedagógusok munkaerőpiaci helyzetéről, pályára lépési sajátosságairól és szakmai elégedettségéről. Az eddigi kutatások rámutattak, hogy a pedagóguspálya presztízsének csökkentése és az anyagi elismerés hiánya jelentős hatással van a pályaelhagyásra. A gyógypedagógusok helyzete azonban sajátos, mivel az inkluzív oktatás terjedése, és a SNI tanulók növekvő létszáma egyre növekvő keresletet generál a szakmában, miközben a szakmai támogatás és a munkakörülmények sok esetben nem kielégítőek. E tényezők egyúttal hatást gyakorolnak a pályaelhagyásra és a szakmaváltási tervekre is. A következő fejezetek részletesen elemzik ezen tényezők összefüggéseit.

GYÓGYPEDAGÓGUSOK ÉS GYÓGYPEDAGÓGIA SZAKOS HALLGATÓK AZ EMPIRIKUS KUTATÁSOKBAN

A hazai és a nemzetközi szakirodalomban nagyon alacsony az empirikus kutatásokat elemző tanulmányok száma, ami azt mutatja, hogy a gyógypedagógusokat kevés empirikus kutatás keretében vizsgálják, ezért is tartjuk fontosnak jelen tanulmányban ismertetett másodelemzésünket. Az általunk elemzett empirikus kutatások jelentős része alacsony elemszámú, és jelentős mértékben kvalitatív módszereket alkalmazó kutatás, kevés a nagy elemszámú kvantitatív kutatás és elemzés. Ezek a kutatások a következő kérdésköröket vizsgálják: a pályaválasztást, a pályaválasztás során érvényesülő motivációkat, a pályával való elégedettséget, annak összetevőit, a pályaelhagyást, illetve a pályán maradást, valamint a gyógypedagógusok társadalmi háttérét.

Az elmúlt negyedszázadban a gyógypedagógusokat vizsgáló empirikus kutatások közül Balázs és Bass (2005) kutatása emelkedik ki, mivel ez volt a legátfogóbb, vizsgálták a gyógypedagógusok demográfiai háttérét, motivációikat, a főiskolára kerülést, az életpálya- és munkahelytörténetet, a szakmai előmenetelt és a családi változásokat (jelen tanulmányban csak néhány eredményt emelünk ki). A szerzők kutatásuk tervezésekor szembesültek a nagymértékű pályaelhagyással. A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanári Főiskolán 1970 és 2000 között végzett 15 ezren végeztek. Gyógypedagógiai intézményekben 8343-an dolgoztak 2000-ben, közülük 5093-an voltak gyógypedagógusok (Balázs – Bass 2005: 3-4). Kutatásukhoz három életkori kohorszt alakítottak ki, ezekből vettek 1500 fős reprezentatív mintát, és végül 534 főt

érték el. A nők aránya a mintában 91% volt (a 70-es évek végén 87%). Mivel a kutatás évében még csak a „Bárczin” folyt gyógypedagógus oktatás, érthető, hogy végzés után a fővárosnak nagy elszívó hatása volt a más régiókból érkezőkre, ugyanakkor 1979-hez képest a budapesti hallgatók aránya 50%-ról 32%-ra csökkent. A vizsgált időszak egészét tekintve a budapestiek arányának a csökkenése mellett a községekből származók aránya is radikálisan csökkent (11,3%-ról 2,7%-ra – a végzett hallgatók születési helye szerint). Ez azt jelenti, hogy a gyógypedagógusok csaknem kétharmada (65,9%) városokból érkezett a szakmába.

A vizsgált mintában a szakra jelentkezés nagyban befolyásolta az érintettség: a jelentkezők 15%-ának a családjában élt fogyatékos személy. A jelentkezés legfőbb motivációja a „hivatás” volt, a nappali tagozaton végzettek esetében 35,6%, a levelezőn végzettek esetében 32,0%, emellett még a „szakos érdeklődésnek” volt nagyobb szerepe (13,3%, illetve 5,2%). A végzett gyógypedagógusok 92,5%-a a szakmában helyezkedett el, ám csak 19,4%-nak sikerült az elképzelései szerint elhelyezkedni, pályakezdekőkor komolyabb nehézséggel csak 7% találta magát szemben. Ettől függetlenül valamilyen mértékű problémával mindenki küzdött, az első munkahellyel való elégedetlenség fő okai a munkahelyi vezetéssel való kapcsolat (25,1%), a munkahely rossz anyagi ellátottsága (25,1%), szaktudásuk hiányossága (17,8%), és munkatársaik szaktudásának a hiányossága (12,7%) volt. Munkájuk és végzettségük illeszkedése viszonylag magas volt, a munkaidő 14,4%-ban végeztek nem gyógypedagógiai munkát. Munkakörülményeik értékelésében az egyéni sikereket (4,1 egy ötfokozatú skálán) és a munkatársi kapcsolatokat emelték ki (4,1), kevésbé voltak elégedettek a szakmai elismertséggel (3,3), az eszközellátottsággal (3,2) a szakmai előmeneteli lehetőségekkel (2,9) és az anyagi elismertséggel (2,5). A válaszolók hasonlóan látták a gyógypedagógiai szakma elismertségét is: emberi, karitatív „előnyök” (3,5), szakmai előrelépés (3,1), társadalmi presztízs (2,9), anyagi elismertség (2,3) (Balázs – Bass 2005: 10–11).

A gyógypedagógusok társadalmi háttérét vizsgáló hazai tanulmányok jelentős része a DPR adatbázisát elemzi (többek között: Chrappán 2010, Imre 2015, Hegedűs 2015, Fónai – Csonka 2023). Kiss (2013) az alacsony státuszú szakok nappali tagozatos, alapszakos hallgatóinak a társadalmi háttérét, iskolai előmenetelét és munkaerőpiaci integrációját vizsgálta, elemzéséből a gyógypedagógus szakos hallgatókra vonatkozó eredményeket emeljük ki. Az elemzésbe olyan alapszakokat vont be, melyek a 2008-2011 közötti felvételi eljárásban a felvett hallgatók átlagpontszámát tekintve a rangsor utolsó tizenöt szakja közé kerültek. Az „alsó szakok” demográfiai sajátossága, hogy azokat kevés kivétellel 70 százalék körüli női többség (négy szakon pedig ugyanilyen férfi többség, pl. a könnyűipari mérnök, vagy környezettan szakon), és erős községi felülreprezentáltság jellemzi. Ezekben az években az összes nappali alapszakos hallgató körében az apák 36,1, az anyák 42,8 százaléka volt diplomás, ezzel szemben az alacsony státuszú szakok hallgatói esetében az apák 20,1, az anyák 31,2 százaléka volt diplomás. A vizsgált szakok közé három szak került a pedagógiai képzési területről, ezek körében ugyanezek a mutatók a következők voltak: felsőfokú végzettségű volt az óvodapedagógusok és tanítók esetében az anyák 28,9, az apák 18 százaléka, ezzel szemben a gyógypedagógusok körében az apák 29,3, az anyák 42,5 százaléka volt diplomás. Ez azt jelenti, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók társadalmi háttére a szülők végzettsége alapján inkább állt közelebb az összes alapszak átlagához, és lényegesen magasabb volt, mint az alacsony státuszú szakok átlaga.

A hallgatók társadalmi helyzetét közvetetten jelző mutatót, a hátrányos helyzetért igényelt többletpontot vizsgálta Hegedűs (2015). A 2012, 2013 és 2014-ben felvett hallgatók esetében

nappali tagozatos képzésen a gyógypedagógusok 9,1%-a vett igénybe hátrányos helyzetért többletpontot, míg levelező tagozatos képzés esetében 1,8%, az összes hallgató esetében a megfelelő mutató 5,6%, illetve 1,4%, azaz megállapítható, hogy az adatbázis átlagához képest a gyógypedagógiára felvett hallgatók hátrányosabb helyzetűek (Hegedűs 2015: 29). Láttuk (Kiss 2013), hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók családi társadalmi háttere (a szülők iskolai végzettsége) kedvezőbb, mint más pedagógia szakosoké, ennek ellenére 2012–2014 között magasabb volt a hátrányos helyzetűek aránya az összes aktív hallgatóhoz képest (ennek regionális okai is lehetnek, ehhez lásd: Hegedűs 2015: 30). Munkaerőpiaci pozícióik kifejezetten kedvezők voltak, a vizsgált időszakban 5% volt a munkanélküliek aránya, szemben más frissdiplomás csoportok akár 10%-s rátájával. A végzett gyógypedagógusok 92%-a a saját szakmájában dolgozik, ami a hivatásuk melletti elköteleződésük mellett azt is jelzi, hogy nagy a kereslet a munkájukra.

Több szak hallgatóinak társadalmi hátterét és a pályaválasztás motivációit vizsgálta 2017/18-ban és 2018/19-ben a Debreceni Egyetem Gyermekeknevelési és Gyógypedagógiai Karán Pető és Hegedűs (2021). Mintájukba 323 hallgató került (153 fő gyógypedagógia, 126 fő óvodapedagógus, 36 fő csecsemő- és kisgyermeknevelő és 7 fő szociálpedagógia szakos hallgató). A szülők iskolai végzettsége hasonló ahhoz, amit közölt (2013), és a szakok között a gyógypedagógus hallgatók szüleinek volt a legmagasabb az iskolai végzettsége. A szakválasztásra 11 állítással kérdeztek rá egy négyfokozatú skálán, a gyógypedagógia szakosok leginkább tudásuk gyarapítását, a könnyű elhelyezkedést, az elismert foglalkozást és a jól jövedelmező állást emelték ki a másik két szakhoz képest, ami azt mutatja, hogy a pályaválasztás során jól ismerték a szakma kedvező munkaerőpiaci pozícióit. Ezt a pozitív szakmaképet mutatja az is hogy a hallgatói klaszterek alapján az életpálya építők és a piac-orientáltak közé kerültek Pető – Hegedűs 2021: 12–14).

A hallgatók pályaelvárásaitól lényegesen különbözik a már dolgozó gyógypedagógusok véleménye. Esetükben a pályaválasztásra és a pályán maradásra leginkább a belső motivációk hatnak (ez a hallgatók esetében is érvényesül), mint például a segíteni akarás másokon. Ugyanakkor az olyan külső tényezők, mint az alacsony társadalmi és anyagi megbecsültség, a pályaelhagyás leggyakoribb oka (Hegedűsné 2023). Hegedűsné szakirodalmi elemzésének az eredményei, és saját interjúk kutatásának a tapasztalatai azt mutatják, hogy a pedagógusok és a logopédusok pályamotivációja negatív irányba változott, az alacsony bérek, a gyenge karrierlehetőségek és az ezek miatt észlelt alacsony társadalmi megbecsültség miatt (Hegedűsné 2023). E tényezők mellett pályaelhagyásra ösztönöznek a kedvezőtlen munkakörülmények, a professzionális kihívások hiánya, a szakmai továbbképzések hozzáférhetősége, és az adminisztráció (Bács-Bán 2019). Sok szempontból hasonló következtetéseket fogalmaz meg N. Tóth is (2014), kutatása alapján úgy látja, hogy az alacsony presztízs és jövedelem kihat a szakmai fejlődés lehetőségeinek és a munkával elégedettségnek a megítélésére is, rosszabbnak látva, érzékelve azokat. A hallgatók és a pályán lévők véleményének az eltérése nem jelenti azt, hogy a hallgatók például ne ismernék a választott szak illetve szakma tényleges helyzetét, presztízsét, jövedelmi lehetőségeit (ehhez lásd: Fónai 2018) – sokkal inkább arról lehet szó, hogy a pályaválasztáskor olyan tényezők motiválják őket, melyek a szakma, hivatás tényleges vagy vélt jellemzői alapján, például az altruizmus kapcsán hatnak. A frissdiplomások esetében a hivatás megítélését a pályakezdés bizonytalanságai, a „kapunyitási pánik” is alakítja (Molnár 2014). Paksiek kutatása is hasonló eredményeket hozott (Paksi – Veroszta et al. 2015). A kuta-

tás végzős középiskolások, tanárszakos hallgatók, tanárok, és pályaelhagyók körében folyt. A szakirodalomban intrinzik és extrinzik motivációkat különböztetnek meg, a pályaválasztás és a pályán maradás szempontjából az intrinzik motivációk látszanak meghatározó tényezőknek. A felsőoktatásba (pedagógus szakokra) jelentkezők és pedagógia szakos hallgatók számára a munkanélküliség elkerülése és a szakmai, intellektuális fejlődés a legvonzóbb, kevésbé fontos a karrier, a magas jövedelem és a társadalmi megbecsülés – ezt a korábbiakban is kifejtettük. Ez a mintázat jellemző a gyógypedagógia szakosokra is, bár esetükben fontosabb a társadalmi megbecsülés és a magasabb jövedelem, ezt részben a majdani munkaerőpiaci esélyeik is alakíthatják. A kutatásban használt FIT-Choice-skála alszállainak átlagértékei alapján a pedagógus szakos hallgatók és a gyakorló pedagógusok között utóbbiak javára jelentősebb különbség van a társadalmi hozzájárulás, a képesség, az állásbiztonság és a társadalmi egyenlőtlenségek erősítése területén (Paksi – Veroszta et al. 2015).

A pályán lévő gyógypedagógusok legtöbb szempontból más tanárokhoz hasonlóan ítélik meg saját helyzetüket és jövőképüket. Tóthné empirikus vizsgálatában 73 logopédust kérdezett meg, akik 2018 és 2022 között szereztek meg diplomájukat (Tóthné 2023). A szakma helyzetének a megítélését jelentős mértékben befolyásolja, hogy milyenek a munkakörülmények, és azokkal mennyire elégedettek a pályán lévők. A vizsgált mintában a válaszolók egyharmada nem, vagy csak kismértékben elégedett a munkakörülményekkel és feltételekkel, amit leginkább a fejlesztő és terápiás eszközökkel és helyiségekkel kapcsolatos problémák alaktanak. Összességében a vizsgált minta 76%-a nem elégedett a munkakörülményeivel, miközben 22%-uk pozitívként emelte ki a kollégákat és a támogató szakmai háttért. Jelentős különbség van abban, hogy mennyire érzik jól magukat munkahelyükön, és az anyagi, valamint a társadalmi megbecsültség érzete között; miközben csak 15%-uk érzi magát nem jól, vagy csak kismértékben nem jól, 74%-uk egyáltalán nem elégedett az anyagi megbecsültséggel, és 56%-uk érzi azt, hogy egyáltalán nem becsülik meg őket társadalmilag (Tóthné 2023: 210–211). Ehhez képest magas azoknak az aránya, akik távlatilag is logopédusok akarnak maradni (70%), a biztos, vagy vélt pályaelhagyás oka legtöbbször az anyagi megbecsülés hiánya. A munka összetevőivel való elégedettség más kutatások alapján hasonló eredményeket mutat, a tanárok, miközben elégedettek munkájuk tartalmi, tárgyi és személyi feltételével, elégedetlenek a jövedelemmel és társadalmi megbecsültséggel (Imre 2015), ami mindenképpen hozzájárul a pályaelhagyáshoz is.

Sok szempontból adaptálhatók a pálya elhagyás tényezőit illetően a szociális szakemberek mobilitási szándékát és munkahelyváltási terveit vizsgáló kutatás eredményei (Győri – Perpék 2023). Kutatásuk kvantitatív eredményei alapján (700 fős mintán) azt találták, hogy a szociális szakemberek csaknem egyharmadát (30%) jellemezte komoly mobilitási szándék. Legérintettebbek a férfiak, a fiatalabbak, a párkapcsolatban és a nehéz anyagi körülmények között élők voltak, és inkább előfordul az állami fenntartású intézményekben. Ezekben az intézményekben kisebb mértékű az autonómia, kevesebb a lehetőség a szakmai fejlődésre, ezek növelik a munkával való elégedetlenség érzetét, és hozzájárulhatnak a munkahely elhagyásának a szándékához. Ez nem feltétlenül jelent pálya elhagyást (mi inkább erre utalunk a tanulmányban). Győriék kutatásában a szakemberek legnagyobb hányada (59%) munkakör- és/vagy munkaterület-váltást és egy kisebb hányada (13,8%) intézményváltást tervezett a szociális szférán belül, ugyanakkor egy nem elhanyagolható hányaduk (24,5%) elhagyni szándékozik a szakmát (Győri – Perpék 2023: 20).

MÓDSZER ÉS MINTA, LIMITÁCIÓK

Tanulmányunk a DPR aktív hallgatói és frissdiplomás adatbázisainak a másodelemzésén alapul. A DPR adatfelvételekre 2010 óta kerül sor az aktív és a frissdiplomás hallgatók körében, ez utóbbi csoportot 2019-ig a lekérdezés előtt egy, három, illetve öt évvel korábban végzettek jelentették, 2019 után az egy és öt éve végzettek. A DPR első szakaszában az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., ezt követően az Oktatási Hivatal koordinálta és koordinálja az adatfelvételeket, a központi kérdőívekbe az egyes intézmények saját kérdésblokkjait is beilleszthetik. Az online kérdőíveket az intézmények küldik ki aktív és végzett hallgatóiknak. Ezt követően az adattisztítás után az adatbázisokat az Oktatási Hivatal alakítja ki, és az aktív, illetve végzett hallgatói adatbázisok alapján súlyozás alapján országosan reprezentatív adatbázisokat alakít ki. Jelen tanulmányban a 2023-as adatfelvételek adatbázisait elemezzük. Az aktív hallgatói lekérdezésre 2023 tavaszán került sor, ekkor összesen 218 396 fő volt alap-, mester- és osztatlan képzésben. Az adatfelvétel eredményeként kialakított tisztított adatbázis elemszáma 29 210 fő volt (DPR 2023 aktív hallgatók). A frissdiplomás (abszolutoriumot szerzetek) körében 2023-ban a 2018-ban és a 2022-ben végzeteket keresték meg (jelen tanulmányban az eredményeket az adatfelvétel éve alapján közöljük). A végzettek száma 2018-ban 53 343 fő, míg 2022-ben 54 555 fő volt. Az online kérdőíves adatfelvétel során gyűjtött, összesített és tisztított 2023. évi országos adatbázis 9764 válaszadó válaszait tartalmazza. A reprezentativitás érdekében az adatokat súlyozással igazították az alapsokasági arányokhoz, így a kutatás adatai országos érvényességgel bírnak a fent leírtak figyelembevételével (DPR 2023 frissdiplomások).

Elemzésünk meghatározó limitációja, hogy a gyógypedagógus hallgatók és frissdiplomás adatbázisa a GDPR szabályozás miatt elkülönítetten áll rendelkezésre. Emiatt csak különálló adatbázisok elemzésére nyílt lehetőségünk, ami megnehezíti az eredmények értelmezését, különösen a bonyolultabb statisztikai eljárások (pl. a faktorelemzések) alkalmazása során. Továbbá nem volt mód longitudinális elemzésre, így a hallgatói életutak – a tanulmányok kezdetétől a munkaerőpiaci integrációig – közvetlen követése nem valósulhatott meg. Ezért a tanulmány az egyes mintákra vonatkozó alapmegoszlások, keresztábrák közlésére, és átlagok összehasonlítására épül.

EMPIRIKUS EREDMÉNYEK: GYÓGYPEDAGÓGUS HALLGATÓK ÉS FRISSDIPLOMÁSOK SZOCIODEMOGRÁFIAI HÁTTERE, KÉPZÉSI ÉS MUNKAERŐPIACI ÚTJA

Szociodemográfiai háttér

Ahogy ez előző fejezetben bemutattuk és elemeztük, a gyógypedagógus hallgatók és a pályán lévő gyógypedagógusok családi, társadalmi háttérét nagyon kevés hazai és nemzetközi empirikus kutatás vizsgálta. Ezek és a pedagógus hivatásokat vizsgáló kutatások eredményei alapján megfogalmazható, hogy a gyógypedagógusok alsó-középosztálybeli, középosztálybeli családokból érkeznek, a (hazai) pedagógiai képzési terület többi szakjához képest valamivel magasabb társadalmi státuszú családokból. Ennek a pályaválasztásra és a pályához kapcsolódó elvárásokra, a pályaszocializációra, valamint a gyógypedagógusok szakmai munkájára is

hatása van (Burján – Barthel 2021, Bács-Bán 2019, Hegedűsné 2023, N. Tóth 2014, Ladnai – Tóth-Szerecz 2024)), ezért is fontos vele foglalkozni.

A legszembetűnőbb demográfiai tény, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók, és a gyógypedagógusok között is extrém magas a nők aránya (1. táblázat).

1. táblázat. A hallgatók megoszlása nemek szerint, %

	Gyógypedagógia szakos hallgatók	Pedagógiai képzési terület hallgatói	Összes képzési terület átlaga	Frissdiplomás gyógy-pedagógusok	Összes képzési terület átlaga, frissdiplomások
Nők	97,2	80,2	54,3	98,3	57,6
Férfiak	2,8	19,8	45,7	1,7	42,4

Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

A gyógypedagógia az adatok alapján szinte kizárólagosan „női” szakma – ennek okait jelen tanulmányban nem elemezzük. A pedagógiai képzési terület többi hivatásában is női túlsúly érvényesül, az összes hallgatóhoz és frissdiplomáshoz képest kétszer annyi a nők aránya. Bár az okokat nem vizsgáljuk, a diplomás foglalkozások „elnőiesedése” akkor következik be, amikor a foglalkozások, szakmák státusza romlik, például alacsonyak a jövedelmek és a szakma társadalmi presztízse (Fónai – Csonka 2023). E területekről (oktatás, egészségügy, közigazgatás) a férfiak elvándoroltak, helyükre egyre magasabb számban és arányban érkeztek nők. Kivétel ez alól, ha egy foglalkozás, hivatás eleve úgy alakult ki, hogy csak nők alkották, például óvónők, védőnők, ápolónők, a magyar nyelvben a hivatások megnevezésében is benne volt a „nő”. Ugyanakkor ez a fajta „hivatástörténet” is magán viseli a hivatások „elnőiesedésének” jegyeit, az alacsony státuszt, jövedelmet és presztízst. A magyar közoktatás szerkezeti változásai miatt a középiskolák típusa is hatást gyakorol az egyes szakmák társadalmi helyzetére, vice versa, az egyes szakmák, hivatások rekrutációja a középiskolák típusa alapján is lényegesen eltér (2. táblázat) – mivel a gyógypedagógia szakos hallgatók és a frissdiplomás gyógypedagógusok szociodemográfiai mutatói lényegesen nem térnek el egymástól, a továbbiakban csak a hallgatók adatait közöljük.

2. táblázat. Milyen típusú középiskolában szerzett érettségit, %

	Gyógypedagógia szakos hallgatók	Pedagógiai képzési terület hallgatói	Összes képzési terület átlaga
Gimnázium hagyományos négy osztály	48,8	47,9	43,7
Gimnázium 5 osztályos, nyelvi előkészítő	18,3	14,3	16,0
6, 8 osztályos vagy kéttannyelvű	12,8	12,9	19,3
Technikum (korábban szakgimnázium)	16,6	21,8	18,4
Egyéb	3,4	3,1	2,6

Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

A magyar középfokú oktatás intézménytípusai között a szakirodalomban az ún. „szerkezetváltó” középiskolák szelekciós előnyét emelik ki a kutatások (Kiss 2020), azaz a hat-és nyolcosztályos és nyelvi előkészítő osztályokét. Az ezekből a középiskolákból érkező hallgatók aránya a pedagógiai képzési területen alacsonyabb, mint az összes aktív hallgató körében, egyúttal magasabb a technikumból érkező hallgatók aránya – ez a képzési terület hallgatóinak a társadalmi összetételére is utal a hivatkozott szelekciós mechanizmus miatt. A pedagógiai képzési területen belül a gyógypedagógia szakos hallgatók körében a nyelvi előkészítő gimnáziumok aránya magasabb, és alacsonyabb a technikumból érkezőké, ami a képzési területen belüli magasabb státuszt eredményez. A középiskola típusa mellett még jobban megmutatja a hallgatók társadalmi státuszát a szülők iskolai végzettsége, ami a felsőoktatásba való bejutásra is komoly hatást gyakorol (Boliver 2011, Boliver – Wakeling 2016, Fónai – Csonka 2023) (3–4. táblázat).

3. táblázat. Mi volt az Ön édesapjának legmagasabb iskolai végzettsége akkor, amikor Ön 14 éves volt?

	Gyógypedagógia szakos hallgatók	Pedagógiai képzési terület hallgatói	Összes képzési terület átlaga
Legfeljebb 8 általános	3,6	4,8	3,8
Szaktanárképző, szakiskola	28,2	32,9	23,0
Érettségit adó középiskola	34,1	29,5	29,1
Főiskola, egyetem	31,3	29,5	41,0
Nem tudja, nem ismerte, nem élt	2,8	3,4	3,1

Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

A pedagógiai képzési terület hallgatói között az apák iskolai végzettsége lényegesen alacsonyabb az összes képzési terület hallgatói átlagánál, ez különösen a diplomás apák arányában ragadható meg. Az adatfelvétel évében a pedagógiai képzési területre már nemcsak a korábbi pedagógus szakok (gyógypedagógia, óvodapedagógia, tanító, szociálpedagógia) tartoztak, az osztatlan tanárképzés bevezetése után a tanár szakok (általános és középiskolai tanár) is ide kerültek, korábban más képzési területekhez tartoztak. Az osztatlan tanárképzés és a bolognai képzés felfutása eredményeként 2016 után már a teljes tanárképzési vertikumról vannak adataink (lásd ehhez: Fónai – Csonka 2023), ennek függvényében is alacsony az apák között a diplomások aránya, legtöbbször szakmunkások és érettségit adó középiskolát végeztek. A gyógypedagógia szakos hallgatók körében az apák iskolai végzettsége valamivel magasabb volt, mint a pedagógusképzési területen, ám a diplomás apák aránya köztük is lényegesen alacsonyabb az összes hallgatóhoz képest.

4. táblázat. Mi volt az Ön édesanyjának legmagasabb iskolai végzettsége akkor, amikor Ön 14 éves volt?

	Gyógypedagógia szakos hallgatók	Pedagógiai képzési terület hallgatói	Összes képzési terület átlaga
Legfeljebb 8 általános	4,8	6,2	3,9
Szaktanárképző, szakiskola	16,9	17,3	11,9
Érettségit adó középiskola	34,4	35,3	33,3
Főiskola, egyetem	43,2	40,0	49,8
Nem tudja, nem ismerte, nem élt	0,7	1,1	1,1

Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

Az anyák iskolai végzettsége a hallgatók körében már hosszabb időszak óta meghaladja az apák iskolai végzettségét, ez így van az összes hallgató, a pedagógusképzési képzési terület, és a gyógypedagógiai szakos hallgatók esetében is. Ezt alapvetően a két nem között a 2000-es években kialakult iskolai végzettségbeli eltérés alakítja, a folyamatnak és jelenségnek a szakirodalomban nincs konszenzusos magyarázata, sokan az eltérő középiskolai életútban és a nemek eltérő tanulási motivációiban látják az okokat (Keczer 2012). Az anyák végzettsége alapján kialakult különbségek tendenciájukat tekintve nem térnek el lényegesen az apák esetében megfigyelttől, azaz a pedagógusképzési területen a legalacsonyabb a diplomás anyák aránya, a gyógypedagógia szakos hallgatók esetében ez magasabb, mint a saját képzési területük átlaga. Az anyák magasabb iskolai végzettségének már középtávon is két területen lehet hatása, a pályaválasztás esetében, továbbá a családok társadalmi státusza esetében – ez utóbbira az anyák magasabb iskolai végzettsége az eddigieknél nagyobb hatást gyakorolhat. A szülők iskolai végzettsége alapján az a feltevésünk, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók alsó középszintű, középszintű származásúak, igazolódik, sőt, inkább a középszintű státusz rajzolódik ki, bár azt egyéb státuszmutatók is alakítják (pl. a jövedelem, és a szülők foglalkozásának a presztízse). Nagyon fontos, hogy az általános diplomás mintaközvetítés mellett érvényesül-e a gyógypedagógia szakos hallgatók körében közvetlenebb (tágabb) családi hatás (5. táblázat).

5. táblázat. Van-e a családjában az Önéhez hasonló végzettséget szerzett?

	Gyógypedagógia szakos hallgatók	Pedagógiai képzési terület hallgatói	Összes képzési terület átlaga
Igen, szülők és nagyszülők	7,1	9,3	6,3
Igen, csak a szülők között	13,1	13,8	11,0
Igen, csak a nagyszülők között	3,0	4,0	3,1
Igen, a tágabb családban	22,6	24,1	18,5
Nincsen	54,2	48,8	61,0

Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

Az összes hallgató 39%-a nevezett meg valamilyen családi hatást (hasonló végzettségű szülőt, nagyszülőt, egyéb rokont). A családi, „dinasztikus” hatás lényegesen magasabb a pedagógusképzési terület, és valamelyest magasabb a gyógypedagógia szakos hallgatók körében. A tanár „dinasztiák” mellett a jogász, orvos és agrármérnök szakos hallgatók körében magas még a családi hatás, ami hozzájárulhat a nem formalizált és informális szakmai szocializációhoz is, hozzájárulva a sikeres felsőoktatási karrierhez és a végzés utáni munkaerőpiaci beilleszkedéshez is.

Felsőoktatási tanulmányok

2023-ban a válaszoló gyógypedagógia szakos hallgatók (888 fő) 91,4%-a volt alapszakos és 50% nappali tagozatos, 88,6%-uk tanult állami ösztöndíjasként. Ettől lényegesen eltér a képzési területek átlaga (ezalatt a továbbiakban az összes válaszoló hallgatót értjük, 2023-ban a 29 210 válaszoló hallgatót). A vizsgált évben a hallgatók 65,5%-a volt alap, 15,3%-a mesterszakos, és 19,2%-a osztatlan képzésben tanult. Az összes hallgató körében a nappali tagozatosok aránya (hivatalosan nappali munkarendben tanuló) 75,8%, az állami ösztöndíjasoké 79,8% volt. A képzési területek átlagához képest a képzés szintjében és a tanulmányok munkarendjében volt lényeges eltérés. A frissdiplomás gyógypedagógusok mutatói ettől nem térnek el lényegesen, felük végzett nappali tagozaton, és 90,8% volt állami ösztöndíjas. Az összes végzett frissdiplomás esetében is hasonlóak az eltérések az aktív hallgatókéhoz, 72,7%-uk tanult nappali munkarendben, és 74,8%-uk volt állami ösztöndíjas. A végzettek között a pedagógiai képzési terület frissdiplomásai inkább a gyógypedagógusokhoz hasonlítanak, hisz ezen a képzési területen végzettek 52,8%-a volt nappalis, és 86,7%-a állami ösztöndíjas.

A felsőoktatási tanulmányok során fontos kérdés, hogy a hallgatók félbeszakítják, vagy megszüntetik a tanulmányaikat, esetleg szakot váltanak. Az erre vonatkozó különböző kérdések alapján a gyógypedagógus hallgatók 2-3%-a szakítaná, vagy szüntetné meg tanulmányait. Ha újrakezdhetné, 2,6% mást választana, 11,7%-a pedig valószínűleg mást választana. Az összes képzési terület átlagában a mutatók hasonlóak, a szak újraválasztásra vonatkozó kérdés esetében valamivel magasabbak a mutatók, 5,6% mást választana, és 13% valószínűleg mást választana.

A gyógypedagógia szakos hallgatóknak 2,5%-a tanult egyidejűleg más szakon is, 7 fő pedagógusképzésben, 3 fő bölcsészettudományiban, és 1 fő műszaki képzésben. A levelező tagozatra járók magas aránya miatt 42%-uknak már volt diplomája a megkérdezéskor, az érintettek 52,2%-ának pedagógus, 19,3%-uknak bölcsészettudományi területen. Az összes képzési területet figyelembe véve a hallgatók 3,3%-a tanult más szakon is, jellemzően alapképzésben (48,6%), és 25,3% szerzett korábban felsőfokú végzettséget, ez lényegesen alacsonyabb a gyógypedagógia szakos hallgatók mutatójánál – ez arra is utalhat, hogy a gyógypedagógia szakot sokan pályamódosítás miatt választják, azaz a lekérdezések időpontjában a szak, vonzó volt.

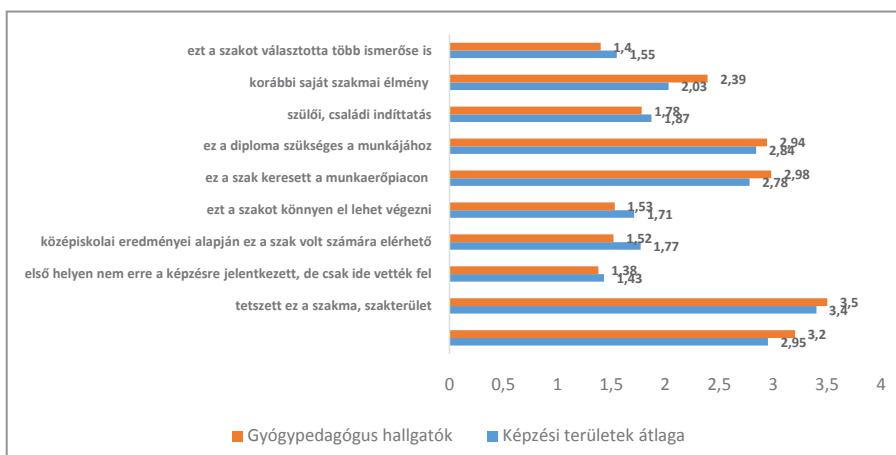
A frissdiplomás gyógypedagógusok 11,5% (20 fő) tanult a lekérdezéskor, 14 fő mesterképzésben, 4 fő szakirányú továbbképzésben, és 2 fő felsőfokú szakképzésben – a képzés szintje és szakterülete azt mutatja, hogy elsősorban a már meglévő végzettségre épülő képzésekről van szó, hisz csak 10% (2 fő) tanult teljesen más területen. Az összes frissdiplomás 17,6%-a vett részt a lekérdezéskor felsőfokú tanulmányokban, magasabb arányban, mint a végzett gyógy-

pedagógusok, a pedagógiai képzési területen végzettség mutatója 11,5%. Az összes frissdiplomás több mint fele (52,4%) mesterképzésekben tanult, és magas volt a PhD képzésekben tanulók aránya is (18,3%). A pedagógusképzési terület frissdiplomásai között a többi képzési területhez képest magas volt az alapszakos tanulmányokat folytatók aránya (24%).

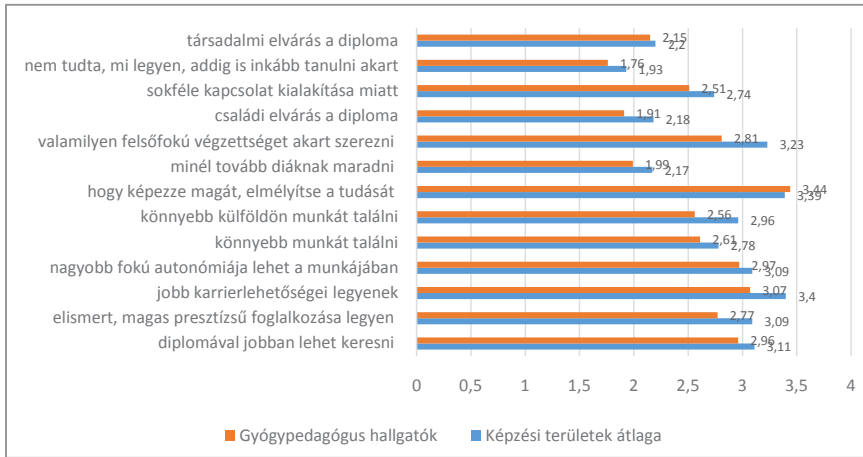
Gyógypedagógia szakos hallgatók szakválasztására és a diplomához fűződő elvárásaira ható tényezők

A szakválasztásra, pályaválasztásra vonatkozó szakirodalom elemzése alapján a gyógypedagógia szakos hallgatók választásait inkább az intrinzik motivációk alakítják, ez hat a diplomához fűződő elvárásokra is. A pályaválasztásra ható tényezők esetében, függetlenül azok intézményes, vagy személyes hatásától, a különböző tényezők és aktorok motivátorként is megjelenhetnek, és alakítják például a pályaválasztási döntést (1. ábra).

1. ábra. Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

A gyógypedagógia szakos hallgatók a szak választását illetően sokkal elkötelezettebbek a többi hallgatóhoz képest. Ezt mutatja, hogy számukra legfontosabb maga a szakma, a szakterület, melyet kedvelnek, egyúttal határozott elképzelésük is van arról, hogy a későbbiekben mit szeretnének csinálni. Ez a hivatással való, nagyon korai, erős elköteleződést jelent, és visszaigazolja a szakirodalomnak az intrinzik motivációkról megfogalmazott állítását (Paksi – Veroszta et al. 2015). Fontos azonban, hogy a hallgatók már a pályaválasztáskor, a szak választásakor ismerték a szakma munkaerőpiaci pozícióit, így ez az extrinzik motiváció is nagy súllyal esett latba, amihez a diploma szükségességének az elfogadása is hozzájárul, ugyanakkor ez utóbbit a kedvelt, választott szakma melletti elköteleződés is támogatja, hisz csak diplomával művelhető. A többi tényező, motiváció hatása kicsi, bár ez általában jellemzi az adatfelvétel során megkérdezett hallgatókat (jelen tanulmányban a képzésterületi különbségeket nem vizsgáljuk, az egyes képzési területek között azonban nagy különbségek vannak). A különbségek a diplomaszerezés motívumaiban is jelen vannak (2. ábra).

2. ábra. Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

A gyógypedagógia szakos hallgatók diplomaszerezési motivációi lényegesen eltérnek a „képzési területek átlagától”, azaz a többi aktív hallgató választásaitól. A preferenciák tendenciái hasonlóak, leginkább a tudás elmélyítése, maga a felsőfokú végzettség és a jobb karrierlehetőség motiválja őket. A legtöbb területen választásaik alacsonyabb értékeket mutatnak, kivéve a képzést és a tudásuk elmélyítését – ez nagyon karakteres különbség a képzési területek egészéhez képest, és sok szempontból a szak választásának a motívumait erősíti meg, a belső motívumok meghatározóbbak a körükben, és a külső, materiális motívumok kevésbé vonzzák őket a leendő hivatásukban. Ez megfelel az „ideálkép és valóság” tézisnek (Fónai 2018), azaz annak, hogy a szakot választó (középszakosok) ismerik egy-egy szakma, hivatás tényleges pozícióját, előnyeit és hátrányait, és ezt mérlegelve hozzák meg döntésüket, bekalkulálva a hátrányokat is. Ez a pedagógushivatások, így a gyógypedagógia esetében is érvényesül, ráadásul a gyógypedagógusok munkaerőpiaci pozíciói az elmúlt évtizedben kedvezőek voltak.

Tanulmányok melletti munkavégzés és a munkával kapcsolatos elvárások

A felsőoktatás 21. századi változásainak egyike, hogy a hallgatók jelentős része (és nemcsak a levelező munkarendben) különböző okok miatt dolgozik a tanulmányai mellett, (Kocsis 2024), ami a megélhetési kényszeren túl a munkatapasztalatok megszerzését is jelenti, egyúttal a felsőoktatásból a munkába való átmenet új formáit is kialakította, megszüntetve a felsőoktatás-munkaerőpiac merev kettéválását (Nándori 2010, Kiss 2013). Igaz ez a gyógypedagógia szakos hallgatókra is, hisz arra (az egyébként nehezen értelmezhető kérdésre, hogy „Milyen formában dolgozik Ön szorgalmi időszakban? – Nem dolgozom) 71,3% százalék választotta azt, hogy dolgozik – ezt a levelező munkarendben tanulók magas aránya is magyarázza, a képzési területek átlaga 61,5%, a pedagógusképzési területen 68,2%. A gyógypedagógia szakosok 39,8%-a teljes munkaidőben dolgozik, míg 14,5%-a részmunkaidőben; az összes képzési területen ez 24,4%, illetve 21,6%. A végzett munka a válaszoló gyógypedagógia szakosok

36,7%-a szerint szorosan kapcsolódik a szakhoz, 26,5% szerint csak részben, és 36,8% szerint egyáltalán nem, azaz nagyon magas a nem illeszkedő munkák aránya a hallgatók körében (a végzett pedagógusok esetében a felsőoktatásban megszerzett tudás horizontális és vertikális illeszkedéséhez lásd: Fónai – Csonka 2023). Számos jelenség csak a tagozat/munkarend függvényében érthető (6. táblázat).

6. táblázat. Miért dolgozik, mennyire jellemzik a helyzetét, tagozatok szerint (négyfokozatú skála átlag)

	Gyógypedagógia szak		Képzési területek átlaga	
	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Nappali tagozat	Levelező tagozat
Megélhetési költségek fedezése	2,85	3,51	2,75	3,45
Munkatapasztalatot szerezzen	2,58	2,81	2,88	2,64
A tanulmányok és a munka összehangolása nehézségekbe ütközik	2,62	2,76	2,52	2,55
A munka és a tanulmányok mellett elegendő idő jut a kikapcsolódásra	2,26	1,78	2,27	2,03

Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

Azt, hogy valaki a tanulmányai mellett dolgozik, több dolog alakítja, ezek egyik csoportját a munkavállalással összefüggő közvetlen tényezők jelentik. Ezek között a megélhetési költségek fedezése áll az első helyen, azaz a munkavállalás korántsem önkéntes vállalás kérdése. Ugyanakkor emellett legalább ilyen fontos a munkatapasztalatok szerzése, ez a nappali tagozatos esetében csaknem annyira fontos, mint a megélhetés fedezése. A munka és a tanulás összehangolása közepesen nehéz kihívásnak tűnik, a tanulmányok melletti kikapcsolódás inkább a levelezős munkarendben tanulók számára problémás, ezen a területen tapasztalható nagyobb eltérés a gyógypedagógia szakos levelezős hallgatók és a többi hallgató között (a képzés területek átlaga alapján). A képzés munkarendje mellett empirikus kutatások eredményei alapján a hallgatók két csoportja között van lényeges különbség, a „hagyományos (traditional)” hallgatók inkább a munkatapasztalatok szerzése és a kapcsolatok kiépítése miatt dolgoznak már (nappali tagozatos) hallgatóként. Ezzel szemben a „nem hagyományos”, vagy első generációs hallgatók (akik a családjukban elsőként szereznek diplomát) sokkal inkább a megélhetésük fedezése miatt dolgoznak, és részben emiatt nem tudnak a végzés után „használható” kapcsolat tőkét kiépíteni hallgató korukban (Kocsis 2024). Ahogy láttuk a munkavállalást a hallgatók tagozata/munkarendje jelentős mértékben befolyásolja (7. táblázat).

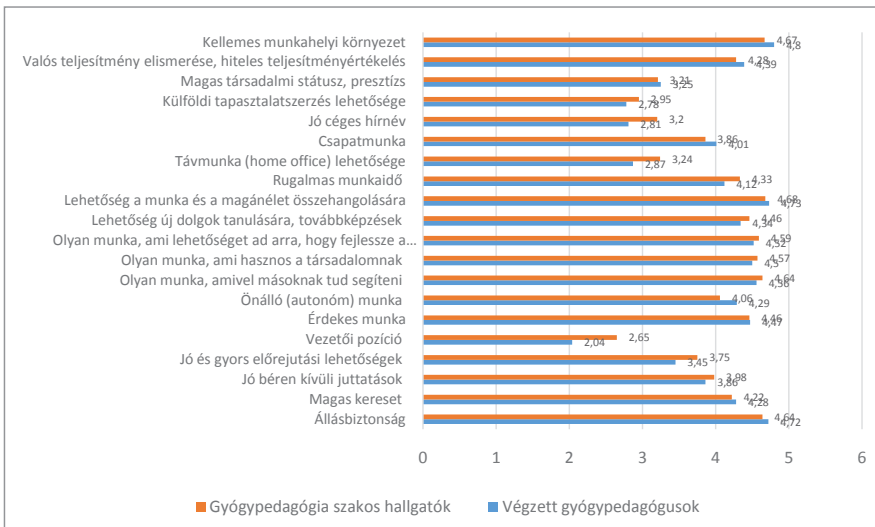

7. táblázat. Minek érzi inkább magát, tagozatok szerint, %

	Gyógypedagógia szak		Képzési területek átlaga	
	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Nappali tagozat	Levelező tagozat
Elsősorban diák és mellette dolgozik	91,5	4,6	84,1	5,0
Elsősorban dolgozik, és mellette tanul	8,5	95,4	15,9	95,0

Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

A tagozat hatása a munkavállalás mellett a hallgatók identitását is alapvetően befolyásolja, ami azt is jelenti, hogy a nappali tagozatosok, akkor is, ha dolgoznak, elsősorban hallgatónak tartják magukat, ezzel szemben a levelező tagozatosok munkavállalónak. Ez lényeges különbség, amit az oktatás során figyelembe kellene venni (a tapasztalatok nem ezt mutatják). A munkával, munkahellyel kapcsolatos elvárások között is jelentős különbségek tapasztalhatók a gyógypedagógia szakos hallgatók és a frissdiplomás gyógypedagógusok között (3. ábra).

3. ábra. Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

A különbségeket a tényleges munkatapasztalatok alakítják, a hasonló választások azonban a hivatás olyan elemeinek tekinthetők, melyek a hivatás generális jellemzőinek tekinthetők (az egymástól független adatbázisokból számított eredmények miatt szignifikáns eltéréseket nem tudunk megnevezni). Mi az, ami a hallgatók választásait inkább jellemzi? A rugalmas munkaidő, a gyors előrejutási lehetőségek, új dolgok tanulása, gyors előrejutás, a távmunka és a vezetői pozíció. A frissdiplomás gyógypedagógusok a tényleges munkatapasztalataik hatására fontosabbnak tartják a munkakörülményeket, a valós teljesítmény elismerését, és az autonóm munkát. Más területeken nincs nagyobb különbség, ez azt is jelenti, hogy a szakmával, hivatás-

sal kapcsolatos elvárások már a szakmai szocializáció kezdetén kialakulnak, azok lényegesen nem változnak. Ez egyúttal megerősíti az „ideálkép – valóság” tézist is, hisz már a hallgatók elvárása is jelzi a státusszal, presztízzsel, karrierrel összefüggő alacsony elvárásokat, ami a hivatás tényleges, vagy vélt státuszával, az arról kialakult sztereotípiákkal kapcsolatos. Ebben a kontextusban emelhető ki a hivatás jellemző vonásaként a munka érdekessége, az állás biztonsága, az altruizmus, a hasznosság, a család és a munka összehangolhatósága, a fejlődés lehetősége. A hivatás státuszával összefüggő elvárások igen ellentmondásosak, hisz alacsony az elvárás a magas státuszt, presztízst és a karrierlehetőségeket (pl. vezető pozíció) illetően, ugyanakkor magas az elvárás a keresetre vonatkozóan, azaz eleve jelentős eltérés érvényesül a státusz különböző összetevői között.

A fentebb bemutatott kutatási eredmények tükrében megállapítható, hogy a gyógypedagógia szakos hallgatók jelentős része tanulmányai mellett dolgozik, ami rövid távon növeli a szakmai tapasztalatszerzést, azonban hosszú távon fokozott terhelést jelenthet, és hozzájárulhat a tanulmányi lemorzsolódáshoz. A kutatások szerint a korai szakmai tapasztalat pozitív hatással lehet a pályán maradásra, ha megfelelő szakmai támogatás társul hozzá (Paksi – Veroszta et al. 2015, Kocsis 2024). Az adatok szerint a hallgatók jelentős része nem szakirányú munkát végez, ami csökkentheti a szakmai elköteleződést. A munkatapasztalatok és az oktatás összhangjának elősegítése érdekében célzott szakmai gyakorlati programokra lenne szükség, amelyek segítenék a hallgatókat a releváns tapasztalatok megszerzésében.

Friszdiplomás gyógypedagógusok foglalkoztatásának a sajátosságai, véleményük és elvárásai a foglalkoztatásról

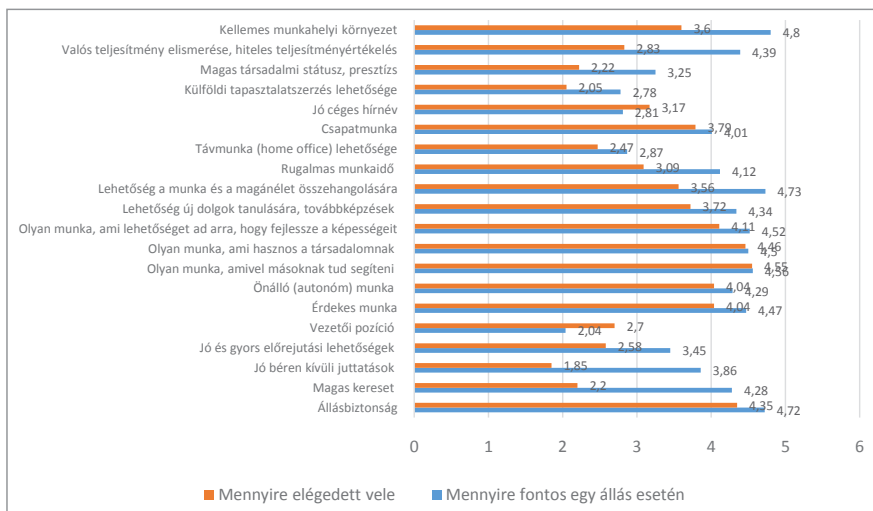
A pályakezdő gyógypedagógusok helyzetét több mutatóval is jellemezhetjük, ezek általánosan használtak a témával foglalkozó szakirodalomban (Garai et al. 2010). Ezek egy része az átmenet és a pályakezdés néhány mutatója, míg néhány a munkaerőpiaci részvételt, a munkahely típusát, a horizontális és vertikális illeszkedést, és a munkahely-változtatási szándékot jelzi.

A pályakezdő gyógypedagógusok a megkeresés időpontjában jellemzően alkalmazottak voltak (84,5%), GYED-en, GYES-en volt 9,8%-uk, önfoglalkoztató volt 2,9%, nappali tagozaton tanult 0,6%, és munkanélküli volt 2,3%. Ugyanekkor az összes friszdiplomás körében az alkalmazottak aránya 80,3% volt, a munkanélkülieké pedig 3,4%, a GYES-en lévők pedig 5%, azaz a gyógypedagógusok alkalmazotti státusza valamivel magasabb, és a nők magas aránya miatt a GYES-en lévők aránya jóval magasabb, mint az összes pályakezdő diplomásé. A munkaerőpiaci részvételen is vannak különbségek, a gyógypedagógusok 90,8%-a most is dolgozik, 1,2%-a sohasem dolgozott, és 8,1%-a most nem dolgozik, de volt már munkahelye (ez nem a munkanélküliség mutatója, benne vannak az inaktívak és hallgatók is). Az összes friszdiplomás esetében a hasonló mutatók: 88,7%, 2,0% és 9,4%, azaz a gyógypedagógusok között valamivel magasabb a foglalkoztatottak aránya, de ez közel áll (és a többi mutató is) a friszdiplomások átlagához. Életkorukból adódóan a pályakezdő gyógypedagógusok 4,8%-a vezető, az összes diplomás hasonló mutatója 11,8%, ez következik az oktatás „laposabb” szervezeti hierarchiájából is, kevés a vezetési szintek száma, így a szervezeti előrelépés lehetősége is. Az alkalmazotti lét alapvetően állami alkalmazást jelent, hisz 2018-ban és 2022-ben a pályakezdő gyógypedagógusok 71,3%-a állami, vagy önkormányzati alkalmazásban állt, egyházi és közalapítvá-

nyi, civil szférában dolgozott 14%-uk, a magánszférában 9,6%-uk, és önálló vállalkozó volt 3,2%-uk. Az összes frissdiplomás körében lényegesen alacsonyabb volt az állami, önkormányzati alkalmazottak aránya (32,8%), lényegesen magasabb a magánszférában alkalmazottaké (53,4%), és ugyancsak alacsonyabb az egyházi, alapítványi szférában (5,0%) alkalmazottaké, és magasabb a vállalkozóké (5,7%). Az eltéréseket a gyógypedagógus álláshelyek fenntartók szerinti megoszlása alakítja, és úgy tűnik, kisebb az esélyük a magánszférában elhelyezkedni, ebből következően tipikusan alkalmazottak.

A szigorú alkalmazási feltételek és a jellemzően (köz)alkalmazotti státusz következtében a pályakezdő gyógypedagógusok tudásukat magas szinten alkalmazzák a munkájukban, egy öt-fokozatú skálán ezt 4,26-ra értékelték, ami nagyfokú horizontális illeszkedést jelent, ezzel szemben az összes frissdiplomás esetében a hasonló mutató 3,32 – azaz a gyógypedagógusok esetében más diplomás csoportokhoz képest valóban magas a tudás alkalmazásának a horizontális illeszkedése (ehhez lásd: Fónai – Csonka 2023). Részben ezzel függhet össze, hogy csak egynegyedük (25,5%) tervezi azt, hogy munkahelyet változtat egy éven belül, ami alacsonyabb a frissdiplomás átlagtól (29,2%) és a munkájuk, állásuk biztonságát is magasnak látják, 71,3%-uk egyáltalán nem tart attól, hogy elveszti a munkáját, ami viszont csaknem megfelel a képzési területek átlagának (71,6%). Ez közel áll más kutatások eredményeihez, például a logopédusok 70%-a nem tervez munkahelyváltást (Tóthné – Konczos 2023), Győri és Perpék kutatásában a szociális területen dolgozók 24,5%-a hagyná el magát a szakmát is (Győri – Perpék 2023). A továbbiakban a munkával, munkahellyel kapcsolatos elvárásokat (mennyire fontosak) és az azokkal való elégedettséget vizsgáljuk meg¹ (4. ábra).

4. ábra. Saját szerkesztés, forrás: DPR – Frissdiplomások/Hallgatói kérdőíves vizsgálat 2023

¹ A kompetencia fogalmának jelentős szakirodalma van, ennek az elemzésére jelen tanulmányban nem vállalkozunk. Ehhez lásd többek között Kiss (2010) és Paksi – Veroszta (2015) írásait. A felsőoktatásban átadott és a szakmákhoz szükséges kompetenciákat több nemzetközi projektben is vizsgálták (CHEERS, Reflex, Hegesco). Tanulmányunk 4. ábrája a Kiss Paszkál által felvetett kérdésre is reflektál, azaz hogyan látják a frissdiplomások, egy kompetencia mennyire szükséges a munkájukhoz, és azzal mennyire rendelkeznek.

A frissdiplomás gyógypedagógusok lényegesen eltérően ítélik azt meg, hogy mi általában fontos számukra egy állás esetében, és mennyire elégedettek azokkal a tényleges munkájukban. Ez a különbség általában érvényesül a pályakezdők esetében, nem csak a gyógypedagógusokra jellemző. Ettől függetlenül olyan lényeges eltérések ragadhatók meg, melyek alapvetően befolyásolják a kezdő gyógypedagógusoknak a pályáról kialakult véleményét és elvárásait. A munka hasznosságát, a másoknak való segítséget, az autonómiát, a munka érdekességét, a csapatmunkát és az állásuk biztonságát fontosnak látják, egyúttal elégedettek is azokkal, miközben a presztízzsel, jövedelemmel, a teljesítmény elismerésével, a munkakörülményekkel, a munka és a magánélet összehangolásával, az előrejutási lehetőségekkel elégedetlenek. Ez azt mutatja, hogy elsősorban a munkájuk tartalmi részével elégedettek a végzés után (melyek egyébként fontosnak is tartanak). A hivatás általánosabb státuszával és a munkakörülményekkel való kisebb elégedettség és elégedetlenség azonban hosszabb távon képes a hivatás általános státuszának a csökkenését eredményezni. A társadalmi státusz és a jövedelmi lehetőségek közötti feszültség hosszabb távon fokozhatja a kiégést, és növelheti a pályaelhagyási hajlandóságot, amit a nemzetközi pedagóguskutatások is megerősítenek (Billingsley 2004, Antoniou et al. 2022).

A friss diplomás gyógypedagógusok elhelyezkedési mintázatai azt mutatják, hogy a szakma munkaerőpiaci kereslete stabil, ugyanakkor az alacsony kezdő fizetések és a munkakörülményekkel kapcsolatos elégedetlenség már a pályakezdés első éveiben megmutatkozik. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy bár a gyógypedagógusok nagy része alkalmazotti státuszban marad, a szakmai elégedettség szempontjából az alacsony jövedelem és a korlátozott előrelépési lehetőségek jelentős kockázati tényezők. A hosszú távú pályán maradáshoz nem csak anyagi ösztönzőkkel, hanem mentorálással és támogató munkahelyi környezettel is elő kell segíteni, ellenkező esetben a szakmában tapasztalható elvándorlás tovább fokozódik.

Magyarország esetében különösen fontos kérdés, hogy a hivatás iránti elkötelezettség meddig képes ellensúlyozni az objektív anyagi és szakmai kihívásokat, különösen a fiatal pedagógusok körében.

ÖSSZEGRZÉS

Jelen kutatás részletes empirikus eredményeit a mellékletben található táblázatban foglaltuk össze, amely bemutatja a frissdiplomás gyógypedagógusok elhelyezkedésének, pályaelhagyási szándékának, munkakörülményeinek és szakmai elégedettségének a jellegzetességeit. A következő összegzés ezen eredmények legfontosabb következtetéseit tárgyalja.

A kevés számú empirikus kutatás, mely a gyógypedagógia szakos hallgatók és gyógypedagógusok körében folyt, a tanárhivatásokra megfogalmazott folyamatokat és jelenségeket tükrözik vissza. Ez igaz a társadalmi rekrutációra és a pályaválasztásra is. Ez utóbbit inkább az intrinzik motivációk alakítják, például a szakmai, intellektuális fejlődés lehetősége, vagy a segítség másokon, de ez nem jelenti azt, hogy a pályaválasztás során a hallgatók nem ismernék a választott szakma tényleges helyzetét, ám ez ekkor nem befolyásolja a döntésüket, miközben a szakma gyakorlása során már igen, hisz ez járul hozzá a munkahelyváltáshoz és a pálya elhagyáshoz is. A gyógypedagógus hivatás jelenlegi kedvező munkaerőpiaci pozíciói visszaköszönek a hallgatók pályaválasztásában is, hisz a többi pedagógus szakmához képest nagyobb je-

lentséget tulajdonítanak a könnyű elhelyezkedésnek, az elismert foglalkozásnak és a jól jövedelmező állásnak (Pető – Hegedűs 2021). Ugyanakkor, ahogy azt kifejtettük, a gyógypedagógus professzióra is jellemző kettősség (a munkával való nagyfokú azonosulás kontra a professzió státuszának az alacsony és romló mutatói) hozzájárulnak a pályáról való elvándorláshoz is (Tóthné – Konczos 2023).

Saját empirikus elemzésünk a szakirodalomhoz hasonló eredményeket hozott, néhány területen pedig az elemzés tényfeltáró jellege miatt új eredményeket tudtunk megfogalmazni. A DPR adatbázis másodelemzése a gyógypedagógusok társadalmi rekrutációját tekintve megerősítették az eddigi kutatási eredményeket, melyek azonban elsősorban általában fókuszálnak a pedagógus professzióra, és kevésbé az egyes professziókra, bár kis számban, de ilyen típusú elemzések is vannak. A pedagógusképzési terület átlagához viszonyítva a gyógypedagógia szakos hallgatók és a pályakezdő gyógypedagógusok inkább középosztálybeli származásúak, mint a többi tanári szakma hallgatói és gyakorlói. Ez összefügghet a gyógypedagógiai képzés történeti jellegzetességeivel (Závoti 2023), és a szakma hagyományosan városi rekrutációjával, valamint tartósan kedvező munkaerőpiaci pozícióival is.

A gyógypedagógia szakos hallgatók a szak választását illetően sokkal elkötelezettebbek a többi hallgatóhoz képest, hisz számukra legfontosabb maga a szakma, a szakterület, melyet kedvelnek. Ez a hivatással való korai elköteleződést jelent, az intrinzik motivációkban különösen (Paksi – Verosza et al. 2015). Ugyanakkor a hallgatók már a pályaválasztáskor jól ismerték a gyógypedagógus szakma kedvező munkaerőpiaci pozícióit, így esetükben ez az extrinzik motiváció is nagy súllyal esett latba. A gyógypedagógia helyzete sok szempontból eltér a többi tanár szakma helyzetétől, ennek egyik területe a nagy kereslet a szakmára. A „kereslet” ellenére azonban a professzió tényleges státusza, munkakörülményei, a befutható karrierutak, a presztízs, az elérhető jövedelem már kevésbé voltak kedvezőek a DPR adatfelvételek idején a válaszoló hallgatók és frissdiplomások szerint (holott ekkor már ismert volt a pedagógus bérek emelésének az ütemezése). Ezt igazolják a munka összetevőivel való elégedettség eredményei is. A pályakezdő gyógypedagógusok munkájuk hasznosságát, a másoknak való segítséget, az autonómiát, a munka érdekességét, a csapatmunkát és az állásuk biztonságát fontosnak látják, egyúttal elégedettek is azokkal, miközben a presztízzsel, jövedelemmel, a teljesítmény elismerésével, a munkakörülményekkel, a munka és a magánélet összehangolásával, az előrejutási lehetőségekkel elégedetlenek, ami hosszabb távon hozzájárulhat a hivatás általános státuszának a csökkenéséhez.

IRODALOM

- Antoniou, A.-S. – Pavlidou, K. – Charitaki, G. – Alevriadou, A. (2022): Profiles of teachers' work engagement in special education: The impact of burnout and job satisfaction. *International Journal of Disability, Development and Education*, 71(4): 650–667. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2022.2144810>
- Bács-Bán A. (2019): A szakmai pedagógusok (pedagógusi) pálya elhagyásának vizsgálata több dimenzióban 2. *Opus et Educatio*, 6(22): 257–269. <https://doi.org/10.3311/ope.334>
- Balázs J. – Bass L. (2005): „Gyógypedagógus pályatükör”. Gyógypedagógusok pályautja és társadalmi helyzete. *Szociális Munka*, 17(1–4): 3–17.

- Billingsley, B. S. (2004): Special education teacher retention and attrition: A critical analysis of the research literature. *The Journal of Special Education*, 38(1): 39–55. <https://doi.org/10.1177/00224669040380010401>
- Boliver, V. (2011): Expansion, differentiation, and the persistence of social class inequalities in British higher education. *High Educ*, 61(3): 229–242. <https://doi.org/10.1007/s10734-010-9374-y>
- Boliver, V. – Wakeling, P. (2016): Social Mobility and Higher Education. In: Shin, J. – Teixeira, P. (eds.): *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions*. Springer, Dordrecht. 1–6. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9553-1_43-1
- Burján B. – Barthel B. (2021): Értelmileg akadályozott gyermekeket nevelő-oktató gyógypedagógusok tapasztalatai a szülőkkel való kapcsolattartásról. *Gyógypedagógiai Szemle*, 49(2–3): 156–176. <https://doi.org/10.52092/gyosze.2021.2-3.5>
- Chrappán M. (2010): Pályaelégedettség és karriertervek a pedagógus képzettségű hallgatók körében. In: Garai O. – Horváth T. – Kiss L. – Szép L. – Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
- Diplomás Pályakövetési Rendszer hallgatói vizsgálat 2023. Kutatási zárótanulmány. Budapest: Oktatási Hivatal Felsőoktatási Elemzési Főosztály, 2024.
- Diplomás Pályakövetési Rendszer végzetek vizsgálata 2023. *Kutatási Zárótanulmány*. Budapest: Oktatási Hivatal Felsőoktatási Elemzési Főosztály, 2023.
- Fónai M. (2018): Az ideálkép és a valóság: (jogi kari) hallgatói pályatervek változásai az egyetemi életútban. *Pro Futuro*, (2): 81–11. <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2018/2/4721>
- Fónai M. – Csonka É. (2023): A végzett pedagógusok diplomás pályakövetése. *Educatio*, 32(1): 85–106. <https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.1.6>
- Garai O. – Horváth T. – Kiss L. – Szép L. – Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály
- Győri Á. – Perpék É. (2023): Mobilitási szándék és munkahelyváltási tervek a szociális szakemberek körében. *Esély*, 34(3): 3–26. <https://doi.org/10.48007/esely.2023.3.1>
- Hegedűs R. (2015): Gyógypedagógusok: Honnan indulunk, hová tartunk? *Különleges Bánásmód*, 1(1): 25–40. <https://doi.org/10.18458/KB.2015.1.25>
- Hegedűsné Dudás D. (2023): A pedagógusok és logopédusok pályamotivációja. In: Egri, T. (szerk.): *Tanulmánykötet a XIV. Országos Taní-Tani Konferenciáról*. Miskolc: Miskolci Egyetemi Kiadó, 93–100.
- Imre A. (2015): Tanulmányi és tapasztalatszerzési utak pályakezdők körében. In: Pusztai G. – Kovács K. (szerk.): *Ki eredményes a felsőoktatásban?* Nagyvárad – Budapest: Partium Könyvkiadó, P.P.S. – Új Mandátum Könyvkiadó, 215–232.
- Keczer G. (2012): Üvegplafon: Nők és férfiak a felsőfokú képzésben, az oktatói és a kutatói pályán Magyarországon. *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására közleményei*, 4(4): 69–77.

- Kiss J. (2020): A szerkezetváltó gimnáziumok hozzáadott tanulmányi értékének vizsgálata a családitőke-elmélet fogalmi keretei közt. *Párbeszéd*, 7(1): 1–18. <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2020.7/1/4>
- Kiss L.(2013): Alacsony statusú szakok az alapképzésben. In: Garai O. – Veroszta Zs. (szerk.): *Frissdiplomások 2011*. Budapest: Educatio Nonprofit Kft., 67–91.
- Kiss P. (2010): Diplomás kompetenciaigény és munkával való elégedettség. In: Garai O. – Horváth T. – Kiss L. – Szép L. – Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, 105–129.
- Kocsis Zs. (2024): A hallgatói munkavállalás mint kétélű kard. *Tanulás mellett dolgozó hallgatók pályafutása egy regionális egyetemen*. Debrecen: Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ (CHERD-H).
- Ladnai A. – Tóth-Szerecs Á. (2024): Gyógypedagógusok mentális egészségének longitudinális vizsgálata. In: Fehér, V. – Kalmár, L. – Raffai, J. (szerk.): *17. Nemzetközi tudományos konferencia TUDOMÁNY ÉS KOMMUNIKÁCIÓ. Tanulmánygyűjtemény*. Szabadka: Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar. 47–56.
- Lannert, J. (2021). *Zárótanulmány az emberierőforrás-szükségekről a magyar közoktatásban*. Budapest: T-Tudok Tudásmenedzsment és Oktatókutatató Központ Kft.
- Molnár É. (2014): A kapunyitási pánik jelenségének vizsgálata a debreceni egyetemisták körében. *Metszetek*, 3(1): 358–371.
- Nándori E. (2010): Átmenet a felsőoktatásból a munkaerőpiacra. In: . In: Garai O. – Horváth T. – Kiss L. – Szép L. – Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Budapest: Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, 193–202.
- N. Tóth Á. (2014): Mérőföldkövek a pedagógussá válás folyamatában – empirikus kutatás a Nyugat-magyarországi Egyetemen végzett pedagógusok körében. *Magyar Pedagógia*, 114(1): 25–48.
- Paksi B. – Veroszta Zs. – Schmidt A. – Magi A. – Vörös A. – Felvinczi K. (2015): *Pedagógus – pálya – motiváció. Kutatási tapasztalatok a pályamotiváció és a lelki egészség vizsgálata alapján. A pedagógusok pályamotivációit és lelki egészségét feltáró kutatás eredményeinek összefoglalása I–II. kötet*. Budapest: Oktatási Hivatal.
- Pető I. – Hegedűs R. (2021): Egy vidéki pedagógiai kar hallgatóinak szakválasztása. *Szociálpedagógia*, (17): 5–16.
- Saiyam, Y. S. – Sahu, M. – Koshale, S. – Sontake, P. – Thakur, N. – Sharma, H. (2024): The future of special education in India: Challenges, opportunities and innovation. *International Journal of Social Impact*, 9(1): 56–64.
- Tóthné Aszalai A. – Konczos Zs. (2023): Pályatükör. Fiatal logopédusok társadalmi presztizse, elégedettsége. *Közösségi Kapcsolódások*, (1): 204–213. <https://doi.org/10.14232/kapocs.2023.1.204-213>
- Závoti J. (2023): Múlt és jelen hatása a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar gyógy-pedagógus-képzésében. In: Pásztor E. – Varga L. (szerk.): *Neveléstudományi kaleidoszkóp*. Sopron: Soproni Egyetem Kiadó, 163–169. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-504-7-14>

MELLÉKLET

1. melléklet. A kutatás empirikus eredményei és azok újdonságai a szakirodalomhoz képest

Kutatási terület	Főbb megállapítások	Új eredmény a szakirodalomban?
Frissdiplomás gyógypedagógusok elhelyezkedése	A végzettek 84,5%-a alkalmazotti státuszban marad, de az alacsony jövedelem hosszú távon csökkentheti a pályán maradási hajlandóságot.	Részben új – A munkaerőpiaci stabilitás ismert volt, de a konkrét arányok újak.
Tanulmányok melletti munkavállalás	A gyógypedagógia szakos hallgatók 71,3%-a dolgozik tanulmányai mellett, de csak 36,7%-uk végez szakirányú munkát.	Új – A nem szakirányú munkavállalás pontos aránya korábban nem volt ismert.
Pályaelhagyási szándék	A frissdiplomások 25,5%-a tervezi, hogy egy éven belül munkahelyet vált. Az elégedettség hiánya a pályaelhagyás egyik fő oka.	Új – A rövid távú pályaelhagyási szándék kvantitatív adatai eddig nem szerepeltek.
Munkakörülmények és elégedettség	A frissdiplomások nagy része elégedett a munka tartalmi aspektusaival, de a jövedelemmel és előrejutási lehetőségekkel kevésbé.	Részben új – A szakmai elégedettség tényezői ismertek voltak, de az arányok új adatokat jelentenek.
Nők aránya a gyógypedagógus szakmában	A gyógypedagógia szakos hallgatók 97,2%-a nő, ami a szakma erőteljes nemi szegregációjára utal.	Nem új – A szakma női dominanciája jól dokumentált.
Szülők iskolai végzettsége és hallgatói háttér	A gyógypedagógia szakos hallgatók középosztálybeli származásúak, ami eltér más tanári szakmáktól.	Új – A társadalmi háttér pontos meghatározása eddig nem volt fókuszban.
Munkával kapcsolatos elvárások	A munka hasznosságát és a szakmai autonómiát fontosnak tartják, de a presztízs és jövedelem alacsony értékelést kap.	Részben új – A munkával kapcsolatos attitűdök ismertek, de az arányok újak.
Pályánmaradást befolyásoló tényezők	A mentorálás és szakmai támogatás jelenléte kulcsfontosságú a pályán maradás szempontjából.	Részben új – A mentorálás fontossága ismert, de a kvantitatív adatok újak.